

ΤΟΠΙΚΙΣΜΟΥ ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ:

Η ΕΠΑΝΑΚΑΜΨΗ ΤΗΣ ΗΘΟΓΡΑΦΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ '30

A. Το θεωρητικό πλαίσιο

Στην εισαγωγή του στον τόμο *Έθνος και Αφήγηση*, ο Χόμι Μπάμπα διατείνεται ότι η μελέτη της έννοιας του έθνους μέσα από τις αφηγήσεις που την συγκροτούν (τάση που ξεκίνησε με το πρωτοποριακό βιβλίο του Μπ. Άντερσον, *Φαντασιακές Κοινότητες: Σκέψεις για την Καταγωγή και τη Διάδοση του Εθνικισμού*) επιτρέπει στον ερευνητή να αντιπαρέλθει το δίλημμα του να μελετάει το «έθνος» είτε ως «ιδεολογικό φορέα του κρατικού μηχανισμού [...] είτε, σε ουτοπική αντιστροφή, ως αναδυομένη έκφραση του εθνικού-λαϊκού αισθήματος, που έχει διατηρηθεί στην ριζοσπαστική μνήμη [...].¹ Το εγχείρημα του συλλογικού αυτού τόμου είναι να εκθέσει τη θεμελιακή αμφισημία του εθνικού λόγου, και να εγγράφει τις αντιφάσεις που τον αρθρώνουν στο ιδίωμα εκφοράς του.² Κατά τον εκδότη η σύμψηση των δυο τάσεων (μέσα από την χρήση του ιδίου ιδιώματος) καθιστά την εθνικιστική ρητορική ικανή να συμφιλιώσει, και έτσι ενδεχομένως να ακυρώσει, τόσο τα λαϊκιστικά όσο και τα ολοκληρωτικά αιτήματα. Το πλάνο των συνεργατών να ελέγξουν την ρητορική οργάνωση του εθνικού «κειμένου» πηγάζει από την πεποίθησή τους ότι: «το έθνος, ως πολιτισμικό μόρφωμα [...] είναι φορέας μιας αμφιθυμικής αφήγησης που εγκαλεί τον πολιτισμό στην παραγωγικότερη θέση του [...]». (σ. 4).

Πλειοδοτώντας το θεωρητικό πλαίσιο που προτείνει το *Έθνος και Αφήγηση*, το παρόν κείμενο σκοπεύει να υποδείξει τις αφηγηματικές διαδικασίες μέσα από τις οποίες ο «φυσιοκρατικός λόγος» της πεζογραφίας του 1880, αλλά και του 1930, υποστήριξε το ιδεολόγημα του εθνικισμού, υπερβαίνοντας την υποτιθέμενη αντίθεση μεταξύ των τοπικιστικών ενδιαφερόντων (στη γενιά του 1880) και των πανελλήνιων θεωρήσεων της «Ελληνικότητας» (στην Γενιά του 1930). Ειδικά αναφορικά με την αντιπαλότητα των τοπικών πολιτισμών και του νεότευκτου Αθηνο-κεντρικού έθνους-κράτους στα μέσα του Ελληνικού 19ου αιώνα, το κείμενό μου σκοπεύει να δείξει με ποιο τρόπο η εθνογραφική (ηθογραφική) «καταγραφή» τοπικών πολιτισμών, που ξεκίνησε ο Ν. Γ. Πολίτης με συνεργάτες του

1. Homi Bhabha, (επιμ.), *Nation and Narration*, Λονδίνο, Routledge, 1990, σ. 3 (όπως και η επόμενη παραπομπή). Επίσης: Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Λονδίνο, Verso, 1983.

2. «Σκοπός του *Έθνος και Αφήγηση* είναι να ερευνήσει την αμφιθυμική λειτουργία της γλώσσας στην κατασκευή του αμφιθυμικού εθνικού λόγου», *Nation and Narration*, σ. 3.

περιοδικού *Εστία*,³ ουσιαστικά κατήργησε την τοπική ετερότητα, μες από εξιδανικευμένες βουκολικές αναπαραστάσεις, οι οποίες πέτυχαν να νομιμοποιήσουν την οπτική της πρωτεύουσας απέναντι στην επαρχία.

Για το ζήτημα της δημιουργίας εθνικής ομοφυχίας μες από την κατάργηση τοπικών ετεροτήτων έχουν μιλήσει θεωρητικοί του Ελληνικού έθνους όπως ο Πασχάλης Κιτρομηλίδης⁴ και ο John Campbell⁵. Συνεπώς στο θέμα αυτό δεν θα επανέλθω. Η δική μου συμβολή έγκειται στην ανίχνευση παραδειγμάτων της διαδικασίας εθνικής ομογενοποίησης στην λογοτεχνία, προτείνοντας, στην γενιά του 1880, το ποιμενικό ειδύλλιο του Γεωργίου Δροσίνη *Αμαρυλλίς* (1886). Προσυπογράφοντας την άποψη του Edward Said⁶ ότι κάθε αναπαράσταση (λογοτεχνική ή και άλλη) αποτελεί μηχανισμό για τον έλεγχο της ετερότητας, θα εστιάσω την προσοχή μου (i) στην ιδεολογική παρουσίαση του τοπίου στην *Αμαρυλλίδα*, και (ii) στις τεχνικές αληθοφάνειες που αποκρύπτουν τον ολοκληρωτικό τρόπο εκφοράς, την «πειθώ» του συγκεκριμένου κειμένου.

Εν συνεχεία, δρασκελίζοντας το χάσμα που χωρίζει την «ηθογραφική» ποιητική του 1880 από την «αστική» πεζογραφία του 1930, θα δείξω την παρουσία ταυτόσημων στρατηγικών «αυθεντικότητας», δηλαδή απόκρυψης των ιδεολογικών αποκλίσεων του κειμένου, στο ημι-αυτοβιογραφικό αφήγημα του Παντελή Πρεβελάκη *Το Χρονικό μιας Πολιτείας* (1938), με έμφαση στην παρουσίαση του ανθρωπο-γεωγραφικού τοπίου της ιδιαίτερης πατρίδας του, Ρέθυμνο. Η επιλογή του παρεκκλίνοντος αυτού κειμένου (σε σχέση με τις ψυχογραφικές νόρμες του 1930) υπογραμμίζει την αλληλο-επικάλυψη των αφηγηματικών κωδίκων των δύο γενεών, και δείχνει πώς και οι δυο προσπάθησαν εξίσου να οικειοποιηθούν το δικαίωμα «αντιπροσώπησης» του «έθνους», με δηλωμένο στόχο, στην

3. Βλ. σχετικά: Γιάννης Παπακώστας, *Το περιοδικό Εστία και το διήγημα*, Εστία, Αθήνα 1985.

4. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Imagined Communities and the Origins of the National Question in the Balkans», *European History Quarterly*, τόμος 19 (1989), σ.σ. 149-94. Τώρα και σε Ελληνική μετάφραση (σε συλλογικό τόμο).

5. J.K.Campbell, «Regionalism and Local Community», στο: M. Dimen - E. Friedl (επιμ.), *Regional Variation in Modern Greece & Cyprus: Toward a Perspective on the Ethnography of Greece*, Annals of the New York Academy of Sciences, 268 (1976) σ. 18-27· ο συγγραφέας επικεντρώνεται στην σύγκριση μεταξύ τοπικών παραγόντων (και των πελατειακών σχέσεων που αυτοί ενθαρρύνουν) και του ευρύτερου, αφηρημένου σχήματος κοινοβουλευτικής αντιπροσώπησης, προκειμένου να εικονογραφήσει την διάζευξη τοπικού και εθνικού στον ύστερο 19ο αιώνα.

6. Edward Said, *Orientalism*, Λονδίνο 1978, σ. 7-12. Το βιβλίο κυκλοφόρησε και στα Ελληνικά με τον τίτλο *Οριενταλισμός*. Αναρωτιέμαι κατά τί είναι καλύτερος από τον δραγουμικό «Ανατολισμό».

πρώτη περίπτωση την προβολή «αντιστεκόμενων» τοπικών πολιτισμών, και στη δεύτερη: την ενίσχυση της κεντρικής μηχανής. Με τον τρόπο αυτό, το κείμενό μου αποκτά διπλό στόχαστρο: στο κειμενικό επίπεδο, αμφισβητεί την υποτιθέμενη υφολογική διάζευξη που επέτυχαν οι συγγραφείς του '30 σε σχέση με την ηθογραφία. Στο ιδεολογικό επίπεδο, αμφισβητεί τις αξιώσεις των δύο ομάδων κειμένων σε μια μη-αξιολογική, περιγραφική αφήγηση, εξηγώντας τη «φυσιοκρατική» ρητορική που επικρατεί και στις δύο ως ύστατη πηγή της αυτονομιμοποίησής τους. Έτσι, μολονότι τα δύο έργα που εξετάζω αντιπροσωπεύουν διαφορετικές κοινωνικές ομάδες, μοιράζονται την ίδια ρητορική — μια ταυτότητα η οποία αποδεικνύει την διπλή φύση του εθνικού «σημείου».

Β. Η παρουσίαση της «ηθογραφίας» από τους ιστορικούς λογοτεχνίας

Ο Roderick Beaton έχει δώσει τον ακόλουθο επαγωγικό ορισμό για την ηθογραφία: «Τηρουμένων των αναλογιών, η ηθογραφία μπορεί να περιγραφεί ως είδος ρεαλισμού αφιερωμένο, με προσοχή στις εξωτερικές λεπτομέρειες, στη ζωή των κατοίκων της Ελληνικής επαρχίας, η οποία περιγράφεται είτε με συναισθηματικότητα, είτε με μια έντονη έμφαση στις τραχείες και δυσάρεστες πλευρές της».⁷ Κατά τον ίδιο τρόπο ο Mario Vitti αναγνωρίζει την ηθογραφία ως τύπο γραφής που αξιολογεί την ζωή στην Ελληνική επαρχία ως *αρχέτυπο αρμονικής κοινωνικής συμβίωσης*, χρησιμοποιώντας διάφορες τεχνικές αληθοφάνειας (αυτοβιογραφική ή πρωτοπρόσωπη παντογνωστική αφήγηση, εστιασμένες περιγραφές της γης, κτλ.), οι οποίες εν συνεχεία προωθούν τον κώδικα της αυθεντικότητας και ειλικρινείας στον διάλογο του συγγραφέα με τον αναγνώστη του.⁸ Οι λογοτεχνικές και κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες παραγωγής των κειμένων που για την ώρα συγκεντρώνουμε υπό τον ειδοολογικό προσδιορισμό «ηθογραφία», έχουν περιγραφεί με επάρκεια από τον Mario Vitti στην πρώτη έκδοση του πιο πάνω βιβλίου του.⁹

Ας δούμε όμως, τι μας λένε οι πρωτότυπες πηγές. Από το βιβλίο Μάριο Βίτι αντλώ, πάλι, το παράθεμα από την περίφημη αγγελία της *Εστίας* του 1883 για διαγωνισμό Ελληνικού διηγήματος, αγγελία που ξε-

7. Roderick Beaton, «Realism and Folklore in 19th c. Greek Fiction», *Byzantine and Modern Greek Studies*, τ. 8, 1982-83, σ. 103-122: 105.

8. Mario Vitti, «Εισαγωγή: Τα προβλήματα της ηθογραφίας από την σκοπιά του 1990», *Η Ιδεολογική Λειτουργία της Ελληνικής Ηθογραφίας* (2η εκδ.), Κέδρος, Αθήνα 1990.

9. «Ο ρεαλισμός στην ηθογραφία από ειδυλλιακό βουκάλημα σε κοινωνική καταγγελία», ο.π. σσ. 37-96. Εννοείται, όμως, ότι το ζήτημα της ψευδούς διχοτόμησης ανάμεσα σε τοπικιστικές και πανελλαδικές αναπαραστάσεις δεν θίγεται καθόλου.

κίνησε την παραγωγή του ηθογραφικού είδους: «Η υπόθεση του διηγήματος είναι ελληνική, τουτέστι θα συνίσταται εις περιγραφήν σκηνών του βίου του ελληνικού λαού εν οιαδήποτε των περιόδων της ιστορίας αυτού, ή εις εξιστόρησιν επεισοδίου τινός της ελληνικής ιστορίας».¹⁰

Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς ότι, τόσο στο άρθρο του Beaton όσο και στη μελέτη του Vitti, μια μείζων ασυμφωνία ανάμεσα στην κριτική αναγγελία και την λογοτεχνική πραγμάτωση αυτού που συνηθίσαμε να ονομάζουμε «ηθογραφική γραφή» παραμένει ασχολίαστη. Η αναγγελία του 1883 για «ελληνικό διήγημα» (παραβλέπω την εμπρόθετη ασάφεια του όρου «ελληνικό»), μαζί με τα κείμενα που προετοίμασαν το έδαφος για αυτή, δηλαδή το κείμενο του Ζανετάκη Στεφανόπουλου, «Περί του Γαλλικού Μυθιστορήματος και της Επιρροής αυτού επί τα εν Ελλάδι ήθη», και το κείμενο του Α. Γιαννόπουλου, «Επιστολιμαία Διατριβή»,¹¹ παρουσιάζουν την ανάγκη δημιουργίας μιας εθνικής λογοτεχνίας ανεξάρτητα από το σκηνογραφικό πλαίσιο των ιστοριών, την αγροτική ή αστική φυσιογνωμία των ηρώων τους, και το ιστορικό ή σύγχρονο θέμα των έργων. Είναι άρα σαφές ότι η ταύτιση της αγγελίας με την παραγωγή που την ακολούθησε είναι προβληματική, καθώς η παραγωγή — όπως την ορίζουμε σήμερα — ενεργοποίησε μέρος μόνον των αφηγηματικών δυνατοτήτων που ανοίγει ο ορισμός.

Στην δεκαετία του 1880 η Ελλάδα ήταν μια πρωτίστως αγροτική κοινωνία.¹² Από την άποψη αυτή, είναι αναμενόμενο ότι η πλειονότητα των διηγημάτων που περιγράφουν τον εθνικό χαρακτήρα θα εκτυλίσσονται στην επαρχία. Υποστηρίζω ωστόσο ότι η προεξάρχουσα θέση που λαμβάνει η φύση στην αφηγηματική πεζογραφία του 1880 πληρεί, πέρα από την περιγραφική, μια εξ ίσου σημαντική ρητορική λειτουργία.¹³ Κα-

10. ο.π., σ. 61. Με άλλα λόγια ο ορισμός επιτρέπει τόσο στην αναπαράσταση ιστορικών γεγονότων όσο και την περίπτωση της μυθοπλαστικής δημιουργίας που χρησιμοποιεί το ιστορικό φόντο ως σήμα αναγνωσιμότητας.

11. Τα δύο κείμενα παραθεματίζονται γενναιόδωρα στον Vitti. Οι αρχικές τους πηγές είναι: για τον Στεφανόπουλο: Πανδώρα, XX (1869-1870), για τον Γιαννόπουλο: Αιμιλίου Ζολά, Νανά, μετάφραση Φλοξ, Αθήνα, 1880.

12. Συνοπτικά για το ζήτημα αυτό, βλέπε Richard Clogg, *A Concise History of Greece*, Cambridge, University Press, Καίμπριτζ 1992. Και αντιθετικά βλέπε: Γ. Μαυρογορδάτος - Χρήστος Χατζηιωσήφ. (επιμ.), *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1988.

13. Ο William F. Wyatt, στο «Nature and Point of View in A. Karkavitsas's, *The Beggar*», στο Roderick Beaton (επιμ.), *The Greek Novel, AD 1-1985*, Cromwell, Λονδίνο 1988, σ.31-53, είναι ο μόνος που, όσο γνωρίζω, έχει μελετήσει την ρητορική διάσταση των φυσικών περιγραφών. Πάντως ο Wyatt ερμηνεύει την φύση ως παράμετρο ηθικής αξιολόγησης που εγγράφεται στην αφήγηση, όχι ως αναγνωστικό μοντέλλο

θώς θα φανεί καθαρότερα στην συνέχεια της εργασίας, οι περιγραφές της φύσης στην ηθογραφική γραφή της γενιάς του 1880 (και επίσης, όπως θα δούμε, της γενιάς του 1930), προτείνουν ένα μοντέλο ανάγνωσης που ενισχύει την αληθοφάνεια του κειμένου. Διαπλεκόμενη στην αφήγηση η φύση προκαλεί συσχετισμούς με τις έννοιες της αντικειμενικότητας και της αλήθειας (το αναπόδραστο της φύσης) και έτσι εγγράφει την προτεινόμενη ανταπόκριση του αναγνώστη, στην ίδια την γλώσσα του κειμένου. Είναι η διαδικασία που ο στρουκτουραλισμός ονόμασε «φυσικοποίηση».¹⁴ Αποφεύγοντας να ερμηνεύσουν την ερεθιστική απουσία του αστικού τοπίου στην πεζογραφία του 1880, οι πιο πάνω κριτικοί δραστηριοποίησαν τον υποδηλούμενο αναγνώστη των υπό εξέταση κειμένων. Ο δισταγμός τους ανάμεσα σε έναν ορισμό της ηθογραφίας ως είδος ρεαλιστικό και σε πιο μετριοπαθείς εκφράσεις όπως: «προδιάθεση για ρεαλισμό μονάχα» (Vitti, 1990: 84), υπαινίσσεται την εμπλοκή τους στις δικανικές στρατηγικές των κειμένων. Για τους Vitti (ο.π.) και Beaton (1982: 104) το ρεαλιστικό στοιχείο των ηθογραφικών κειμένων συνίσταται, μεταξύ άλλων, στην χρήση της δημοτικής γλώσσας. Αυτό ενισχύει τα λεγόμενά μου: οι ερευνητές θεωρούν ως φυσική μια γλώσσα που, μόνο μετά την κατοπινή νίκη του δημοτικισμού (που είναι απλά ένας από τους ανταγωνιζόμενους τύπους εθνικής ταυτότητας), μιλήθηκε συνολικά, και με την σειρά της «φυσικοποιήθηκε».¹⁵

Κατά παρόμοιο τρόπο (για να γυρίσουμε στην γενεαλογία του πιο πάνω φαινομένου), πληθώρα συγγραφέων της Γενιάς του '30, ανταποκρίθηκε αμφίθυμα και αντιφατικά στην κληρονομιά της ηθογραφίας, βιαστικά

που ενεργοποιείται με την συνεργία του αναγνώστη (κατά την δική μου ερμηνευτική λογική).

14. Ο Jonathan Culler, στο κεφάλαιο: «Σύμβαση και Φυσικοποίηση», *Structuralist Poetics*, Routledge, Λονδίνο 1975, σ.131-160, σημειώνει σχετικά: (σε μετάφραση δική μου): «Το να αφομοιώνει κανείς, ή να ερμηνεύει το στιγίηποτε, σημαίνει να προσαρμόζει το αντικείμενο του στους εκφραστικούς τρόπους και την τάξη πραγμάτων που μας παρέχει ο πολιτισμός μας: αυτό συνήθως συμβαίνει με το να μιλάμε για το αντικείμενο μας σε ένα ύφος που ο προκείμενος πολιτισμός εκλαμβάνει ως φυσικό. Η διαδικασία αυτή έχει ποικίλες ονομασίες στον στρουκτουραλιστικό λόγο: επαναφορά, φυσικοποίηση, οικειοποίηση, αληθοφάνεια». (σ.137).

15. Ο Δημήτρης Τζιόβας στη διδακτορική του διατριβή *The Nationism of the Demoticists and its Impact on their Literary Theory (1888-1930)*, Adolf M. Hakkert, Άμστερνταμ 1986, συνέδεσε το γλωσσικό με το εθνικό θέμα, παρατηρώντας ότι (σε μετάφραση δική μου): «ο ασταθής και αμφιλεγόμενος χαρακτήρας της Ελληνικής εθνικής ταυτότητας καθίσταται εμφανής από την πληθώρα διαμαχών γύρω από ορισμένα συστατικά της, όπως η γλώσσα, η λογοτεχνική παράδοση, το ιστορικό παρελθόν, και ακόμα το εθνικό όνομα» (σ. 5).

από-συσχετίζοντας το δικό της έργο από το έργο των προκατόχων της του 1880, στην πραγματικότητα όμως κληρονομώντας πολλές από τις ιδεολογικές μέριμνες και τις αφηγηματικές στρατηγικές της: Ο Γιώργος Θεοτοκάς, στο *Ελεύθερο Πνεύμα* (1929), το πρώιμο κοινωνικό και ποιητικό μανιφέστο της Γενιάς του 1930, αφιερώνει ειδικό κεφάλαιο στην «Ηθογραφία».¹⁶ Εκεί κατακρίνει το είδος, επειδή στερείται εξατομικευμένου χαρακτήρα (σ. 45), και το περιγράφει ως απλή φωτογραφική αναπαράσταση της εξωτερικής πραγματικότητας (σ. 39, 42), και ως περιοριστικά ενασχολούμενο με «χαμηλούς» χαρακτήρες (σ. 45) και στερεότυπα (σ. 49). Προκειμένου να εικονογραφήσει τις απόψεις του, ο συγγραφέας διεξέρχεται τα έργα που —από το 1880 ως τις μέρες του— παρουσιάζουν επιδράσεις του Ζολά (Καρκαβίτσας, Θεοτόκης), τα έργα που υπερτονίζουν την νατουραλιστική μόνον πτέρυγα της «ηθογραφίας». Στην διαδικασία αυτή, εξαλείφει τα στοιχεία της κοινωνικής κριτικής που υπάρχουν στα διηγήματα, κάνοντας εναργέστερη την διάκριση μεταξύ των μηχανιστικών, ως πούμε, τεχνικών τους και του «κριτικού ρεαλισμού» της γενιάς του. Για να συνοψίσουμε, ο Θεοτοκάς δηλώνει ότι η ηθογραφία «αντιγράφει δουλικά» (σ. 42) την πραγματικότητα, και ότι ενδιαφέρεται υπερβολικά για τις δυσάρεστες πλευρές της ζωής. Η μελέτη του παρουσιάζει στοιχεία εντυπωσιολογικής κριτικής και δεν χρησιμοποιεί επαρκώς την μέθοδο του παραδείγματος.

Η παρανάγνωση της ηθογραφίας από τον Θεοτοκά, κατασιγάει μίαν ανησυχαστική συνέχεια μεθόδων και στόχων ανάμεσα στις δύο γενιές. Το πιο εμφανές παράδειγμα της αποσιωπημένης προσέγγισής τους είναι η κοινή χρήση του θέματος του τοπίου, που στον Θεοτοκά, όπως και στη γενιά του 1880, εισάγει στο κείμενο εθνικές αξίες. Η σχέση του συγγραφέα με το τοπίο είναι εμπάθης και στρατευμένη. Το μοντέλο της ενότητας στην διαφορά που τροφοδοτεί (όπως θα δούμε) το πολιτικό όραμα της ηθογραφίας εμφανίζεται και εδώ. «Στιγμιότυπα» από την καθημερινή ζωή σε τυχαίες γωνίες της Ελλάδας ερμηνεύονται ως εκδηλώσεις της παγκόσμιας (και άρα και της εθνικής) ψυχής: «Και σ' αυτήν την κοινή πλατεία, όπως και σε κάθε γωνιά της γης που κεντά την αισθαντικότητα μας, όπως σε κάθε πλάσμα ανθρώπινο (και σε κάθε έργο τέχνης) που μας μαγνητίζει, σε κάθε τι που μιλά στην ψυχή μας, εκείνο που ποθούμε να πλη-

16. Γιώργος Θεοτοκάς, *Το Ελεύθερο Πνεύμα*, φιλ. επιμ. Κ. Θ. Δημαρά, Ερμής, Αθήνα 1988, σσ. 39-56, όπου διαβάζουμε: «Τί συμβολή προσφέρει η ελληνική ηθογραφία στην μελέτη του Ανθρώπου; Τίποτα, απολύτως τίποτα. Όταν μεταφέρουμε τη συζήτηση σ' αυτό το επίπεδο το συμπέρασμα είναι: μηδέν» (σ. 44).

σιάσουμε, να αισθανθούμε, να διατηρήσουμε, είναι η *κρυμμένη ψυχή*.» (σ. 41). Σε γνήσια δημοτικιστικό ύφος, τυχαίες αναπαραστάσεις του τοπίου ερμηνεύονται ως μετωνυμικές εκφράσεις του εσώτερου, οργανικού σώματος του έθνους¹⁷. Έτσι το τοπίο ως φυσική οντότητα ενσωματώνει το εθνικό φαντασιακό. Σε δεύτερο επίπεδο, η εικόνα του τοπίου διεκπεραιώνει την ρητορική λειτουργία που προαναφέραμε: υποστηρίζει τις αξιώσεις του κειμένου για αδιαμεσολάβητη κι ειλικρινή πρόσληψη, κατευνάζοντας την γνώση του αναγνώστη ότι διαβάσει ιδεολογικό λόγο. Η μίμηση της φυσικής τάξης μέσα στο κείμενο μετατρέπεται σε αλληγορία για την ύπαρξη του κειμένου στον κόσμο. Όμως ως αφήσουμε το ζήτημα της κριτικής πρόσκληψης της «ηθογραφίας» εδώ, κι ως προχωρήσουμε στην προβολή της έννοιας της ελληνικότητας πάνω στο τοπίο.

Γ. Αμαρυλλίς (1886) και Το Χρονικό μας Πολιτείας (1938)

Το πρώτο μυθιστόρημα του Δροσίνη, *Αμαρυλλίς*¹⁸ είναι ένα από τα ανεξερεύνητα βερθερικά προϊόντα της ελληνικής λογοτεχνίας.¹⁹ Περιγράφει την ερωτική ιστορία (που ολοκληρώνεται με γάμο) του μορφωμένου αστού εισοδηματία Στέφανου και της θυγατέρας ενός πλούσιου γαιοκτήμονα, του Κυρίου Αναστασίου, ένα κορίτσι που ξεχωρίζει σε χάρη, αθωότητα, φυσικότητα και στοχαστική αγάπη για τις αξίες της οικογένειας, την παιδεία και την εργασιακή ηθική των αγροτών (σ. 89). Το όνομα της ηρωίδας δεν αποκαλύπτεται ποτέ: ο πρωταγωνιστής την αποκαλεί Αμαρυλλίδα, κάνοντας μίαν ομολογημένη αναφορά στο τρίτο ειδύλλιο του Θεοκρίτου (σ. 39). Η τοποθεσία στην οποία εκτυλίσσεται η ιστορία είναι επίσης ανώνυμη, ένα μακρυνό ελληνικό νησί, που συνοφίζει την εικόνα την οποία έχουν για την ελληνική επαρχία οι κάτοικοι των Αθηνών, ως τόπου απομονωμένου, τόπου φυγαγωγίας κι αισθησιακής ηδονής.

17. Για την σχέση της μεταφοράς του οργανισμού και της έννοιας του έθνους, βλέπε: Δημήτρης Τζιόβας, «The Organic Discourse of Nationistic Demoticism: A Tropological Approach», στο: Μ. Αλεξίου-Β. Λαμπρόπουλος (επιμ.), *The Text and its Margins*, Pella, Νέα Υόρκη 1985, σσ. 253-277.

18. Όλες οι αναφορές στο: Γ. Δροσίνη, *Αμαρυλλίς*, 2η εκδ., Σιδέρης, Αθήνα χ.χ. Μια εναλλακτική ανάγνωση του κειμένου στο: Peter Mackridge, «The Textualization of Place in Greek Fiction (1883-1903)», *Journal of Mediterranean Studies*, τ. 2 (1992), σσ. 148-168. Ο Mackridge διαβάζει το μυθιστόρημα ως αλληγορία για την πάλη των τάξεων, και ως κείμενο με συνείδηση της κειμενικότητάς του (σ. 154).

19. Για το ζήτημα του βερθερισμού στην ελληνική λογοτεχνία: Καριοφίλης Μητσάκης, «Θεματολόγιο της Ελληνικής Ιστορικής Αφηγηματικής Πελοπονησίας», *Του Κύκλου τα Γυρίσματα, Επτά Μελετήματα για τη Νεοελληνική Φιλολογία*, Πατάκης, Αθήνα 1991, σσ. 125-130.

Ο Στέφανος επισκέπτεται την επαρχία προκειμένου να αναλάβει από τις πιέσεις της αστικής ζωής και ν' αποκτήσει κάποιες από τις αρετές που σχετίζονται με την εξοχή (σ. 19). Όμως, ενάντια στις δηλωμένες προθέσεις του, ο Στέφανος προβάλλει τις αστικές προκαταλήψεις του πάνω στην γη της επαρχίας, καθώς την αντιλαμβάνεται και την περιγράφει ως εξωτική. Η ουσιαστική έλλειψη ευαισθησίας του απέναντι στον πολιτισμό της περιοχής, αντανακλάται στην ρητορική της ανωτερότητας, που χρησιμοποιεί όταν αναφέρεται στους κατοίκους. Την ημέρα της άφιξής του, θυμάται ο Στέφανος, «ένας πελώριος φουστανελλάς» τον χαιρετά με την φράση: «καλωσόρισε, αφεντικό!» (σ. 13). Κατά τον ίδιο τρόπο, ούτε το πορτραίτο της Αμαρυλλίδας ξεφεύγει την τυποποίηση. Η εικόνα του χορτσιού προβάλλεται πάντοτε πάνω σε ένα φυσικό ντεκόρ (σ. 25-26), κι έτσι μετατρέπεται σε μετωνυμία της φύσης. Μάλιστα, η αντιστοιχία είναι διπλής όψεως. Όπως η Αμαρυλλίς γίνεται αντιληπτή με τους όρους της φύσης, έτσι και η φύση (ή η επαρχία) γίνεται αντιληπτή με τους όρους αντιμετώπισης των γυναικών στον Ελληνικό 19ο αιώνα: και οι δυο αποτελούν έδαφος πρόσφορο προς «καλλιέργεια», «οικιοποίηση», και, τελικά, πραγματοποίηση.

Δεδομένου ότι οι χαρακτήρες του μυθιστορημάτος δεν υφίστανται μεταβολή στην διάρκεια της ιστορίας, πρωταγωνιστής του κειμένου αναδεικνύεται το ελληνικό τοπίο, που συνέχει την αφήγηση με τρεις αλληλοεξαρτώμενους τρόπους.²⁰ Ως μη αξιολογικό πλαίσιο της ιστορίας, συνδέει τα διάφορα επεισόδια μεταξύ τους: ως αιτιατικός μοχλός της αφήγησης, προωθεί συγκεκριμένες εξελίξεις του ειδυλλίου (σ. 25, 79, κ.ε.) ως ενσωματωμένη ρητορική, διευκολύνει αξιολογικές προσεγγίσεις στη συνάντηση πόλης κι επαρχίας.

Αναφορικά με το τρίτο σημείο, το κτήμα του Κυρίου Αναστασίου περιγράφεται ως εξής: «Δεν σου λέγω τίποτε περί του κήπου: φαντάσου τον ωραιότερο κήπον των Πατησίων μετατεθειμένον εκεί εις την άκραν της Ελλάδος» (σ. 24). Διαπράττοντας ένα κλασικό εθνογραφικό ατόπημα, ο αστός παρατηρητής αντιλαμβάνεται την περιφερειακή ετερότητα ως εκ του κέντρου προτεινόμενη ταυτότητα. Η μεταφορά του κήπου αποδίδει το

20. Η *Cambridge History of Classical Literature*, τ. 2: *Latin Literature*, λήμμα: «Βιργίλιος και Θεόκριτος», παρουσιάζει το δομικό ρόλο του τοπίου ως διακριτικό χαρακτηριστικό του ειδυλλιακού είδους: «Το ειδυλλιακό τοπίο είναι απλόχωρο: συστεγάζει παράξενες και περίεργα συναθροισμένες φιγούρες: είναι στατικό: ένα μόνιμο ντεκόρ ή φόντο που αναδεικνύει τις φιγούρες αυτές, και έτσι χρησιμεύει στο να ενοποιήσει αυτό που μπορεί άλλως να θεωρούνταν μια παράφωνη σύγκλιση ομιλητών και θεμάτων» (σ. 303).

άγνωστο με τους όρους του οικείου, συμφιλώνοντας τους Αθηναίους αγνώστες με μια νέα αντίληψη των εθνικών εδαφών, που εξαλείφει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα κάθε περιφέρειας, ενσωματώνοντάς τες όλες στην κατηγορία του «εξωτικού». Η μεταφορά του κήπου, νομιμοποιεί τον αστικό ιμπεριαλισμό, μες από συμβολικές διαδικασίες της κατάτμησης, της «καλλιέργειας», της πραγματοποίησης.²¹

Επιτρέποντας περιορισμένη πρόσβαση στις τοπικές αρχές (επεισόδιο σελίδων 69-78), το κτήμα του Κυρίου Αναστασίου αποτελεί όχι μόνο ιδανικό ησυχαστήριο για τον κάτοικο της πόλης, αλλά και εντονότατη πολιτική μεταφορά για το αδιάβλητο των νέων εδαφών από τοπικές επιδράσεις, καθώς «προστατεύονται» από τον αλληγορικό λόγο της πρωτεύουσας.²² Μα η πολιτική αλληγορία του κτήματος είναι προσεκτικά κατασκευασμένη και από μian άλλη πλευρά. Παρουσιάζοντας την ελληνική επαρχία ως καλλιεργημένο κήπο, και τοποθετώντας την οικογενειακή αγροικία στο κέντρο του, η *Αμαρυλλίδα* ανακαλεί μισο-ξεχασμένες μνήμες σπιτιών της παιδικής ηλικίας, μεταφορές μιας χαμένης αθωότητας (σ. 27), που στεγάζουν, και με την σειρά τους νομιμοποιούν τις οικουμενικές (στ' αλήθεια αστικές) αξίες της οικειοκράτησης, και της κοινωνικής αρμονίας μέσω του κρατικού πατερναλισμού. Η οικογενειακή εικόνα με τις εξισωτικές διαστάσεις της, διακριτικά διαφημίζει τον κρατικό παρεμβατισμό (που με την σειρά του σημαίνει, σε τούτα συμφραζόμενα, έλεγχο της πρωτεύουσας πάνω στην περιφέρεια).

Είδαμε, μέχρι στιγμής, την λειτουργία του τοπίου, και των γεωγραφικών μεταφορών του νησιού, του κήπου, του αγροκτήματος, ως μέσω ρητορικής ενσωμάτωσης των περιφερειακών εδαφών στον κεντρικό φορέα της πρωτεύουσας. Ας πούμε τώρα δυό λόγια για την λειτουργία της ερωτικής μεταφοράς, ή καλύτερα του ρομάντζου, ως μέσου για την παρουσίαση του ανταγωνισμού μεταξύ αστικού και αγροτικού χώρου ως ερωτικής όσμωσης ταυτοτήτων. Και εδώ, η *Αμαρυλλίδα* καταφεύγει σε σειρά διπολικές αντιθέσεις που παράγουν κι υποβαστώνουν την ιδεολογία του κειμέ-

21. Σχετικά με την «ιδιοκτησία» της γυναίκας και την ιδιοκτησία γης ως παράλληλες εμφανίσεις ενός αναδυόμενου αστικού κράτους: Patricia Parker, «Rhetorics of property: exploration, inventory, blazon», *Literary Fat Ladies: Rhetoric, Gender, Property*, Mathuen, Λονδίνο και Νέα Υόρκη 1988, σσ.154. Σε πλήρη αντιδιαστολή των λεγομένων του περί διάζευξης του προγράμματος του 1880 και του 1930, ο Θεοτοκάς αντίστοιχα υποστηρίζει: «Όσο αγαπούν την Αττική την αγαπούν [...] σα μια γυναίκα, σα μια ζωντανή ψυχή, σαν ένα ζωντανό κορμί». (*Ελεύθερο Πνεύμα*, σ. 41).

22. Βλέπε και Simon Pugh, «Loitering with Intent: from Arcadia to Arcades», στο: Simon Pugh (επιμ.), *Reading Landscape*, Μάντσεστερ University Press, 1990, σσ. 145-160.

νου. Όπως είδαμε, η φύση παρουσιάζεται ως κόρη (σ. 68) επιρρεπής στο να γοητεύσει και να γοητευτεί από τον κάτοικο της πόλης. Αυτή η μεταφορά συνιστά το δομικό άξονα του κειμένου, καθορίζοντας όλες τις επόμενες ιδιότητες της συνάντησης επαρχίας/πρωτεύουσας. Έτσι, στον ένα πόλο του διπολικού σχήματος έχουμε τον ανδρισμό, την λογιουσύνη (ο Στέφανος είναι εμφανώς εγγράματος), την αστική ταυτότητα, την ενεργητικότητα. Στον άλλο πόλο έχουμε την θηλότητα, την αφέλεια, την επαρχία, την παθητικότητα. Είναι ενδιαφέρον ότι ακόμα και σ' αυτό τον αξιολογικό καταμερισμό ρόλων, η επαρχία προσωποποιείται, όπως αποδεικνύεται εκ των υστέρων, από ένα κορίτσι της πόλης που βρίσκει προσωρινά καταφύγιο στην εξοχή λόγω κάποιας οικογενειακής ατυχίας (σ. 38). Έτσι, η επαρχία «μασκαρεύεται» διπλά στο κείμενο, πρώτα ως γυναίκα που αντιπαρατίθεται στον άνδρα, έπειτα ως αστή που παριστάνει την αγρότισσα. Με τον τρόπο αυτό, η Αμαρυλλίς κατασκευάζει μιαν ομοιογενή εθνική εικόνα, με την πλήρη εκμετάλλευση των χαρακτηριστικών του ειδυλλιακού είδους (δηλαδή του φυσικού ντεκόρ, αλλά και της ερωτικής πλοκής), που παρουσιάζει τον αστικό ιμπεριαλισμό ως όχι μόνο προσδοκώμενο αλλά και κυρίως ως επιθυμητό.

Αντίστοιχα, η γη και οι άνθρωποί της διαμεσολαβούνται πάντοτε από ένα πυκνό στρώμα σχολιασμού στην Αμαρυλλίδα. Ο αναγνώστης πληροφορείται την ιστορία «ωτακούοντας» ένα διάλογο του Στέφανου με τον αφηγητή. Αυτό το ψευδο-στοχαστικό πλαίσιο καθοδηγεί την αναγνωστική πρόσληψη εγγράφοντας μια πρώτη ερμηνευτική κοινότητα μες στο αφηγηματικό κείμενο. Σε γνήσια ολοκληρωτικό ύφος²³, η δράση της Αμαρυλλίδας ελέγχεται διαρκώς από ερμηνευτικό σχολιασμό.

Οι τεχνικές περιγραφής στην Αμαρυλλίδα, τέλος, στοχεύουν στο να δημιουργήσουν έναν κατάλογο από σταθερά εθνικά χαρακτηριστικά που ενισχύουν την κυριαρχία της πρωτεύουσας πάνω στην περιφερειακή ανομοιογένεια κι ετερότητα. Οι τεχνικές αυτές περιλαμβάνουν: την παρουσίαση της κοινής λογικής ως βιωματικής σοφίας (σ. 70), την κρίση των τοπικών ηρώων βάσει των φυσικών χαρακτηριστικών τους, όπως αυτά κατανέμονται στον εθνικό χάρτη (σ. 101), και την δημιουργία ενός ομοιογενούς εθνικού χρόνου στον οποίο εγγράφονται οι χωρικοί μαζί με τα κατάλοιπα του αρχαίου παρελθόντος (σ. 108). Με τέτοιες ενοποιητικές

23. Η Robin Susan Suleiman στο βιβλίο της *Authoritarian Fictions*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη 1983, σ. 185, υποστηρίζει ότι: «το ιδεολογικό μυθιστόρημα είναι ένα αφηγηματικό είδος στο οποίο η δράση και τα γεγονότα ελέγχονται διαρκώς από ερμηνευτικό σχολιασμό. Είναι ένα συνομιλητικό "είδος"».

στρατηγικές, το τοπικό στοιχείο εξαλείφεται εις όφελος μιας κεντρικής «εθνικής» ρητορικής, που αξιώνεται το προνόμιο να αρθρώνεται μες από εξιδανικευμένες αναπαραστάσεις της επαρχίας.

Ας έρθουμε όμως στο δεύτερο παράδειγμά μας, κείμενο που φωτίζει τον συλλογισμό ότι η γενιά του '30 ολοκλήρωσε και πέτυχε το πρόγραμμα εθνικής ομογενοποίησης που ξεκίνησε ο Ν. Γ. Πολίτης με την ηθογραφία. Το *Χρονικό μιας Πολιτείας* θέτει το ζήτημα της παρουσίας του τοπικισμού (ή ψευδοτοπικισμού) στην προεξάρχοντος αστική, εθνική λογοτεχνία του '30. Σε πρώτη ματιά, το *Χρονικό* αποτελεί δείγμα τοπικής λογοτεχνίας, καθώς υποδεικνύει την ύπαρξη αντιστεκόμενων θηλάκων στους κόλπους της, εστιασμένης στην Αθήνα, λογοτεχνικής πραγματικότητας του 1930. Όμως, με την χρήση τεχνασμάτων «αυθεντικοποίησης» παράλληλων με αυτά του εθνικιστικού κειμένου, το *Χρονικό* τελικά τρέπεται (για τον υποφιασμένο αναγνώστη) σε αναθεωρητική αφήγηση γύρω από την δημιουργία του ηθογραφικού (εθνογραφικού) ρεαλισμού.

Ονομάζοντας την μυθοπλασία του «Χρονικό», ο Πρεβελάκης ανθίσταται (υποτίθεται) στις παραχαρκατικές πρακτικές της εθνικής ιστοριογραφίας (σ. 16), και προωθεί την αξιοπιστία και την αυθεντικότητα της αφήγησής του. Εν τούτοις, μολονότι αποφεύγει τον τύπο της παραχάραξης που συμβαδίζει με την εθνική ιστοριογραφία, ο Παντελής Πρεβελάκης κατασκευάζει απλώς μιαν άλλου τύπου στρατευμένη γραφή: εξομοιώνοντας τις ιδιαιτερότητες, η ολιστική αντίληψη του χρόνου που προτείνει το χρονικό (ας θυμηθούμε τα βυζαντινά χρονικά που ξεκινούν «από κτήσεως κόσμου») υποστασιοποιεί (essentializes) την αναπαριστώμενη κοινότητα και δίνει ιδεολογική διάσταση στην αφήγηση. Έτσι, το Ρέθυμνο τρέπεται σε μια πεποιημένη κειμενική οντότητα, που περιγράφεται από διαφορετική οπτική γωνία από αυτήν των εθνικών ιστοριών, όμως εξίσου χειραγωγημένη.

Κύριο δομικό τέχνασμα του *Χρονικό*²⁴ είναι η απομάκρυνση των μυθοπλαστικών ηρώων (και ηρωίδων) από το προσκήνιο του κειμένου, και η συμμετρική προβολή του τοπίου ως μόνου πρωταγωνιστή του. Σταδιακά παίρνοντας ζωή μέσα από (εγκιβωτισμένες) αφηγήσεις των κατοίκων γύρω από την πόλη, το πολιτισμικό τοπίο του Ρεθύμνου προτείνει τον εναλλακτικό (δηλαδή, όχι εθνικό) φαντασιακό δεσμό της κοινότητας, των εθνικών μειονοτήτων που συνυπάρχουν σε έναν γεωγραφικό χώρο, με παράδειγμα την Κρήτη στις αρχές του αιώνα. Η καταγραφή των εθίμων και

24. Όλες οι αναφορές στο: Παντελής Πρεβελάκης, *Το Χρονικό μιας Πολιτείας*, Γαλαξίας, Αθήνα 1965.

των δοξασιών που μοιράζονταν οι Γραικο-κρητικοί και οι Τουρκο-κρητικοί του «Ρέθεμνος», γειώνει την αξίωση για ένα «κοινωνικό συμβόλαιο» σύμφωνο προς τους ρυθμούς της γης. Από την άποψη αυτή το αλληγορικό δυναμικό του *Χρονικό* είναι σημαντικό. Η περιορισμένη ανθρωπο-γεωγραφία της επαρχιακής πόλης, συμβολίζει την παγκόσμια ουτοπία της επιστροφής στην γενέθλια γη και τη ρουσσώϊκή έννοια του «φυσικού ανθρώπου». Έτσι όμως, λόγω της αναγωγής του σε γενικές αξίες, το *Χρονικό* παύει ν' αποτελεί δείγμα τοπικής λογοτεχνίας, χαρακτηριστικό της οποίας η συγκέντρωση αφηγηματικού ενδιαφέροντος στις ιδιότητες ενός συγκεκριμένου φυσικού και πολιτισμικού τοπίου, και τρέπεται σε αλληγορία για την κατασκευή του παγκόσμιου ηθογραφικού/εθνογραφικού κειμένου.²⁵ Μια σύντομη εξέταση των μορφολογικών χαρακτηριστικών του κειμένου θα κάνει την πρότασή μου σαφέστερη.

Τρεις βασικά ρητορικοί τρόποι δημιουργούν τη ρεαλιστική ψευδαίσθηση στο *Χρονικό*: (i) Η πρωτοπρόσωπη παντογνωστική αφήγηση, που φιλτράρει τα αφηγούμενα γεγονότα μέσα από την συνείδηση του ήρωα-αφηγητή, χειραγωγώντας τον αναγνώστη. (ii) Η χρήση γενικευμένου αισθητηριακού πλαισίου εγγεγραμμένου στο κείμενο (συνέπεια του πιο πάνω τεχνάσματος), που ελέγχει, και πάλι, την αντίληψη των αναγνωστών για τα γεγονότα μες από περιγραφές που απευθύνονται κυρίως στις αισθήσεις που αδρανούν κατά την ανάγνωση, όπως η όσφρηση ή η ακοή (σ. 12). Με αυτό το τέχνασμα, το μυθιστόρημα προτείνει μια συγγένεια μνήμης μεταξύ συγγραφέα (αφηγητή) και αναγνώστη. Ο αναγνώστης καλείται να μιμηθεί τον ιθαγενή, σε μια προσπάθεια να βιώσει τον τόπο «από μέσα»... (iii) Η σύμβαση της προφορικότητας, που προτείνει οικειότητα και αληθοφάνεια στον διάλογο συγγραφέα-αναγνώστη. Στο *Χρονικό*, η προφορικότητα εκφράζεται είτε με την μορφή επανάληψης κοινοτοπιών (σ. 7), είτε με την μορφή αποστροφής στον αναγνώστη (σ. 19, 23), είτε με την μορφή αναφοράς στην πράξη της αφήγησης ως προφορικής δραστηριότητας (σ. 28). Για να το πούμε περιληπτικά, η «αυτοψία» και η «μαρτυρία» (με κορωνίδα την «προφορική» αφήγηση) είναι εθνογραφικές αρετές τις οποίες όχι μόνο χειρίζεται, αλλά και τονίζει το *Χρονικό*. Ιδιαίτερα αξιομνημόνευτο από την άποψη αυτή είναι το χωρίο το σχετικό με τις βιογραφίες και ιστορίες των παραμυθιάδων του Τούρκικου καφενέ, που έρχονται από την ανατολή (σ. 33-39). Η θεματοποίηση της αφήγησης ως

25. Για μια κριτική του τρόπου γραφής της εθνογραφικής «αλληγορίας», βλέπε: James Clifford, «On Ethnographic Allegory», James Clifford - George Marcus (επιμ.), *Writing Culture*, University of California, Berkeley, Λος Άντζελες - Λονδίνο 1986, σσ. 98-121.

διαδικασίας προφορικής μετάδοσης ενισχύει την αυτοπαρουσίαση του κειμένου του Πρεβελάκη ως αυθεντικής, προφορικής μαρτυρίας.

Τελικά, η έννοια της αφήγησης αποτελεί μείζονα θεματική ενότητα στο *Χρονικό*, επειδή στόχος του κειμένου είναι όχι το να καταγράψει την ιστορία ενός λαού υπό εξαφάνιση, όσο το να κατασκευάσει την ταυτότητα μιας τοπικής κουλτούρας που απειλείται από την εθνική σύγκλιση ταυτοτήτων, και κατόπιν να την εγγράψει στον χώρο του φυσικού γεγονότος. Η καταληκτική πρόταση του κειμένου, συνοφίζει την σημασία της ρητορικής εκφοράς, με τρόπο αποκαλυπτικό: «Κι ο λόγος μου, σοθετός και καλόδετος σα ζωντανό κορμί, να περάση τη θύμησή του [εν. του Ρέθεμνος] μες από τη θάλασσα του καιρού καθώς πέρασε από το φουσκωμένο νερό ο Άγιος Χριστόφορος το Θείο Βρέφος» (σ. 127). Η λέξη «λόγος» επιμένει στην προφορική σκηνοθεσία, που με την σειρά της διεκδικεί την μεταφυσική της παρουσίας, ενώ η χριστολογική παρομοίωση απλώς υπογραμμίζει μεσσιανικές διαθέσεις που λανθάνουν σε όλη την διάρκεια του κειμένου. Έτσι η ανάλυση της σωστικής προσπάθειας του Πρεβελάκη στο *Χρονικό* μιας Πολιτείας μας φέρνει στο σημείο εκκίνησής μας: στην σύμφυση των εννοιών του έθνους και της αφήγησης.

Δ. Συμπεράσματα: Η Πολιτική του Τοπίου

Το πιο πάνω κείμενο προσπάθησε να εφαρμόσει μια νεοϊστοριστική²⁶ ανάγνωση των συμβάσεων που αρθρώνουν την αφήγηση του «κανονικού» ηθογραφικού κειμένου, με ιδιαίτερη αναφορά στην λειτουργία των τοπιολογικών περιγραφών και την ρητορική της οργανικότητας.²⁷ Η ένταξη της εξιδανικευμένης αναπαράστασης της αρχετυπικής «κοινότητας» σε αρμονία με τους φυσικούς ρυθμούς, στα ιστορικά της συμφραζόμενα, απεκάλυψε τις κοινές ιδεολογικές συνιστώσες που λανθάνουν πίσω από το αφηγη-

26. Χρησιμοποίηώ τον όρο με την έννοια που λαμβάνει στην «Εισαγωγή» της Marjorie Levinson στο βιβλίο της *Wordsworth's Great Period Poems*, Cambridge University Press, 1986, σ. 1-13. Η ιστορικοιστική ανάγνωση είναι ανασκευαστική: έχει στόχο να απομυθοποιήσει τις ιδεολογικές θέσεις ενός κειμένου, μέσα από την προβολή των στρατηγικών που κωδικοποιούν το πολιτικό του μήνυμα. Η μέθοδος καταφεύγει και σε μη λογοτεχνικά κείμενα, φωτίζοντας τις αποχρώσεις που μπορεί να έχει ένας συγκεκριμένος λόγος, ή έκφραση, την εποχή παραγωγής του.

27. Διαφορετικά πεδία εισήγαγαν ποικίλους ορισμούς της «οργανικότητας». Για τον Hayden White «οργανικότητα» σημαίνει: τύπος κειμενικής οργάνωσης που βασίζεται στη μετωνυμία (*Metahistory*, John Hopkins University Press, Βαλτιμόρη 1973, σ.15). Για τον M.H. Abrams, *The Mirror and the Lamp*, Οξφόρδη, 1953, «οργανικότητα» σημαίνει τύπος αισθητικής αποτίμησης που αξιολογεί τον συντονισμό ανθρώπου-φύσης ως το υψηλότερο αισθητικό επίτευγμα. Στην ανάλυσή μου προσπαθώ να συνδυάσω στοιχεία και από τις δύο παραδόσεις.

ματικό παράδειγμα του 1880 αλλά και του 1930. Με την σειρά της η εγκαθίδρυση ενός δεσμού ανάμεσα στις ηθογραφικές τεχνικές του 1880 και τον αστικό ρεαλισμό του 1930, αμφισβήτησε, ενάντια στην εξαγγελία των κειμένων, την τοπικιστική / πανελληνική διάζευξη ως μηχανισμό κατάλληλο για την ανάλυση της ποιητικής τους.²⁸

Πιο συγκεκριμένα, η παράλληλη ανάγνωση της *Αμαρυλλίδας* και του *Χρονικού μιας Πολιτείας* έδειξε ότι η παραχάραξη κι εν συνεχεία η οικειοποίηση των περιφερειακών πολιτισμών, που εισηγήθηκε το σωστικό εθνογραφικό πρόγραμμα του Ν. Γ. Πολίτη στα 1880, δανείστηκε τους κυρίαρχους τρόπους αναπαράστασής του από το λογοτεχνικό είδος του ποιμενικού ειδυλλίου. Από την άποψη αυτή, αντικρούοντας ορισμένους ερευνητές που θεώρησαν ότι η ειδυλλιακή πτυχή της ηθογραφίας είναι κοινωνικά αφελής και πολιτικά ουδέτερη,²⁹ υποστήριξα ότι είναι ακριβώς σε τέτοια κείμενα που η ιδεολογία ενός συγκεντρωτικού έθνους-κράτους καθίσταται αποτελεσματικότερη, καθώς υποκρύπτει τις συνιστώσες της³⁰ μέσα από τις ρομαντικές πρακτικές της εξιδανίκευσης και της μετάθεσης.³¹

Τα δύο κείμενα που παρουσίασα καταφεύγουν σε κοινές τεχνικές για την νομιμοποίηση των ιδεολογικών τους θέσεων: στην επίκληση της έννοιας της οργανικής κοινότητας, ή των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσα σ' αυτή.³² Έτσι τόσο στην *Αμαρυλλίδα*, όσο και στο *Χρονικό*,

28. Βλέπε: Peter Mackridge, ο.π. σ. 149 (σε μετάφραση δική μου): «Η λογοτεχνία αυτή, που συνίστατο τόσο από διηγήματα όσο κι από μυθιστορήματα, είχε στόχο να παρουσιάσει τα ήθη και τα έθιμα μιας συγκεκριμένης περιοχής, μέσα από στίχους των τοπικών χαρακτήρων και καταστάσεων, μαζί με πληροφορίες για τις τοπικές γιορτές, τα τραγούδια, τις παροιμίες, τις δοξασίες και τις δυσειδαιμονίες του λαού αυτού».

29. Ε. Πολίτου-Μαρμαρινού, λήμμα «Ηθογραφία», *Papyros-Larousse Britannica*, τ. 26.

30. Ο Raymond Williams, στο βιβλίο του *The Country and the City* (1973), υποστηρίζει ότι οι εξιδανικευτικές αναπαραστάσεις της φύσης στην Αγγλική λογοτεχνία της βιομηχανικής εποχής αποτελούν αντεστραμμένα είδωλα του καπιταλισμού (η φύση ως καταναλωτικό αγαθό). Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε, όμως, ότι ενώ οι τρέχουσες ερμηνείες του ποιμενικού είδους το αντιμετωπίζουν ως μέσον μετάθεσης (κι άρα επιβεβαίωσης) της κυρίαρχης ιδεολογίας, για τον Williams η φύση ως «έτερον» της πόλης ενσωματώνει και τελικά γεννά (σε μια ασυνείδητη μετα-δομική κίνηση) δομές αντίθεσης.

31. Ο J. McGann, στο *The Romantic Ideology: A Critical Investigation*, Chicago University Press, Λονδίνο και Σικάγο 1983, απέδειξε ότι: «η ποίηση του ρομαντισμού διακρίνεται από σχήματα μετάθεσης και εξιδανίκευσης, μέσα από τα οποία τα ζητήματα που απασχολούν την ποίηση επανατοποθετούνται σε μια σειρά από εξιδανικευμένα περιβάλλοντα» (σ. 1).

32. Το βιβλίο του Ernst Cassirer, *The Myth of the State*, Yale University Press, Νιού Χέιβεν - Λονδίνο, 1946, πραγματεύεται τους δεσμούς ανάμεσα σε ρητορικά μορφώματα μιας εποχής και τις αντίστοιχες θεωρητικοποιήσεις περί κράτους. Αποδίδει την

κυρίαρχη στρατηγική είναι η υποστασιοποίηση μιας χωρο-χρονικά προσδιορισμένης κοινότητας, κι η μετατροπή των αντιπροσώπων της σε διαχρονικά σύμβολα ενός χαλαρά προσδιορισμένου κοινωνικο-πολιτικού ιδανικού, που συνακόλουθα ανοίγεται σε πολλαπλή ιδεολογική οικειοποίηση. Η απόκρυψη των τεχνικών στρατευμένης γραφής είναι κύριο επίτευγμα των κειμένων αυτών, τάση που χαρακτηρίζει γενικά τον ρεαλισμό, ο οποίος βασίζεται, για την αποτελεσματικότητά του, στη «φυσικοποίηση» των ιδρυτικών του συμβάσεων.

ΜΑΡΙΑ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ

ανάδυση των θεωριών των «φυσικών δικαιωμάτων» στην ανανέωση του ενδιαφέροντος για τον Στωικισμό την περίοδο της Αναγέννησης.

ΚΡΙΟΣ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΩΤΑΠΡΙΛΙΑΣ

Ίσως το ζώδιό μου είναι η πηγή του ριπτασμού μου.
Είμαι Κριός της Κυριακής και της Πρωταπριλιάς.
Λέει η μαμά μου ότι ήτανε της Σταυροπροσκυνήσεως
και μόλις είχα γεννηθεί
όταν ο κόσμος γύριζε μετά την εκκλησία.

Οι γνωριμίες μου ελάχιστες.
Ο Κριός δεν κάνει για γραφείο.
Είν' η ψυχή μου τεντωμένη λαστιχιέρα,
γιατί η κακία των ανθρώπων περισσεύει.
Χάνονται οι καλές ειδήσεις
ή τερματίζουνε σαν την χελώνα
ενώ οι κακές ειδήσεις μεταδίδονται σαν τον ηλεκτρισμό.

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΑΒΕΒΑΙΟΤΗΣ

Απ' τον παράδεισο διωγμένος.
Όμως πώς θα αντέξω δίχως ουρανό;
Μια γεύση απειλής ότι όλα τέλειωσαν
και δεν υπάρχει έξοδος για μια συνέχεια.
Τα δάκτυλα της πίστης μου δεν έχουν πιά αφή.
Αστραπιαίο θαύμα μου χρειάζεται.

Χωρίς φιλή χωρίς καν ένα άγγιγμα,
χωρίς φωτογραφία σου στον κόρφο μου,
που να την έχω σα φακό σε τούτο το σκοτάδι,
κάνω βουτιές απελπισμένης προσευχής.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ

Στην πίσω σκάλα του μυαλού μου κάθομαι
και κλαίω για τον Απρίλιο που γερνά